

Učitel vzdělanosti

Zemřel filozof a matematik Jiří Fiala

□ IVAN M. HAVEL

Od Jiřího Fialy jsme se naučili vracet slovům jejich pravý smysl.

Jiří Fiala, matematik, logik a filozof jazyka, ctitel výtvarného umění, historik vědy a všeobecný vzdělanec, nás náhle, nečekaně a předčasně opustil.

Napsal jsem „nás“, ale tím nemyslím jen skupinu jeho osobních přátel, kteří se s ním – někteří týden co týden – setkávali, ať již na plzeňské univerzitě, na vernisážích výtvarníků či u vína a krbu. Také tím nemyslím množství pravidelných posluchačů jeho polooficiálních přednášek před listopadem i oficiálních přednášek po něm, čtenářů jeho knih, jeho překladů a esejů v rozličných časopisech a sbornících. Mám na my-

slí mnohem podstatnější okruh lidí, nás všechny. Jiří Fiala se totiž – cituji Petra Vopěňku – zasloužil o českou vzdělanost. Takový výrok možná někomu připadne nadnesený, jinému jako bezobsažná fráze, ale právě od Jiřího jsme se naučili vracet slovům jejich pravý smysl.

Takže ano, zasloužil se. V tom slově se přece ozývá slovo „služba“ – a on sloužil ochotně, poctivě a rád. Nesetkal jsem se s tím, že by za svou službu čekal nějakou protislužbu či odměnu. Ano, jde o vzdělanost. Na té Fialovi záleželo snad nejvíce a často o ní mluvil. Připomínal, že „vzdělávat“ souvisí s „obdělávat“ – tedy se starostlivou péčí o duši i ducha, a to nejen o svou duši a svého ducha, ale o duše a ducha všech. Obdělávají se pole, on tím však myslel především pole sémantická – vždyť ke každému slovu existuje rozsáhlá, hornatá, místy však úrodná krajina smyslu. Ta se vlní a převlňuje podle kontextu, situace a ducha doby. Rozumět něčemu znamená umět putovat touto krajinou a vzdělávat znamená učit lidi rozumět.

S tím přímo souvisí i jeden z hlavních badatelských zájmů Jiřího Fialy, totiž filozofie jazyka a myšlení. Ani tolik ne ta filozofie, již se říká analytická – spíše mu šlo o jakousi ekologii slov a jejich kouzlo. (Pravda, analytický směr ve filozofii je často Fialovi přisuzován, a vlastně i právem, protože jej velmi dobře znal; dokonce vydal čtyři čítanky analytické filozofie a připravil další.) Původně však začal u matematiky. V Brně vystudoval matematickou analýzu, ale pak na řadu „normalizačních“ let zakotvil v Praze jako programátor u železnic. Matematika ho naštěstí neztratila, dalším jeho vědeckým zájmem se stala filozofie matematiky. Ale i práce na počítači v něm zanechala stopy, jako ostatně vše, s čím kdy přišel do styku. Tak letos oslavil sto let od narození zakladatele informatiky Alana Turinga prozkoumáním na webu nově přístupných archivů z historie prvních počítačů čtyřicátých let a pronesl nám o tom několik vynikajících přednášek.

Práci programátora si nicméně Jiří Fiala před listopadem pochvaloval ze zcela jiného důvodu: poskytovala mu dost času na vše, co ho zajímalo opravdu. Poznám jsem ho někdy začátkem roku 1972

na proslaveném Katětovově matematicko-filozofickém semináři, kde se dalo mluvit naprosto svobodně. Tam se Fiala také seznámil se Zdeňkem Neubauerem, Cyrilem Höschlem, Petrem Vopěnkou a dalšími dodnes si blízkými přáteli. Následovaly různé neoficiální a polooficiální přednášky, bytové semináře a šíření samizdatu. A tak se Jiří ocitl v prostředí povýtce „závadovém“ (v jazyku StB) a cítil se v něm jako doma. Jinak to nešlo, všeho se účastnil, vše pečlivě zaznamenával pro historii (o níž tehdy ještě nikdo nic netušil). Bez Fialovy pečlivosti by samizdatová literatura měla podstatně víc chyb a překlepů, mnohé tituly by ani neexistovaly.

Další jeho zájem: v mládí se poznal s českými surrealisty a zbytek života měl slabost pro soudobé výtvarné umění. Navštěvoval ateliéry zajímavých umělců a účastnil se jejich aktivit. Po roce 1990 z toho vznikla série vynikajících esejů o českém a slovenském výtvarném umění, které každý měsíc vycházely v časopise Vesmír.

Ihned po listopadu se Jiří Fiala vrhl do všeho, do čeho se vůbec dalo vrhnout, a on toho věru stihl víc než dost. Jen jako příklad uvádím jeho vynikající překlady děl velikánů vědy a filozofie, jako byli Descartes, Frege, Gödel, Popper, Einstein, Poincaré, Wittgenstein, Flusser či Weizenbaum, stejně jako jeho neúnavnou a přepečlivou ediční práci a moderování debat při udělování Ceny Vize 97. I méně by stačilo, abychom brali vážně tvrzení, že Jiří Fiala se zasloužil o českou vzdělanost. Zdeněk Neubauer to řekl jinak: „Byl to můj učitel vzdělanosti.“

Jiří Fiala však nebyl jen učitelem, byl také objevitelem. Kdo ho znal osobně, ví, že byl nadšeným a na své úlovky náležitě pyšným lovcem knih v antikvariátech, milovníkem literárních kuriozit a zábavným vypravěčem paměťhodných příběhů. Nelze než obdivovat jeho podivuhodné nadání odhalit na každém předmětu, v každém textu a v každé situaci něco na první pohled zcela podružného, zaměřit se na to a vykouzlit z toho pozoruhodnou hodnou opakovaného vyprávění. Pobývat s ním byla radost.

Jiří Fiala nás náhle, nečekaně a předčasně opustil. Nikoli! Neopustil, je tu s námi a tak to zůstane. ■

Autor je kybernetik a filozof.